

METGES, CIRURGIANS, BARBERS I APOTECARIS

L'ASSISTÈNCIA MÈDICA A LA VALÈNCIA BAIXMEDIEVAL

Carmel Ferragud Domingo

La documentació conservada en els rics arxius dels antics territoris de la Corona d'Aragó ens permet fer una intensa aproximació als practicants de la medicina de la Baixa Edat Mitjana. L'estudi prosopogràfic possibilita entreveure amb bastant nitidesa un mosaic de personatges i situacions diverses d'assistència mèdica i de progrés social assolit gràcies a l'exercici d'aquesta antiga professió. A partir d'aquesta informació, podem seleccionar alguns casos, en absolut excepcionals, amb els quals aconseguirem endinsar-nos en un fascinant món de ciència i medicina de base galenista, encara poc conegut pels historiadors generals i el públic lector. En aquest cas, situarem el nostre microscopi sobre la ciutat de València, pionera en legislació i pràctiques mèdiques que es desenvoluparen en l'Occident europeu des del segle XIII i que posen de manifest aquesta nova forma d'entendre la salut i la malaltia, dins un context de clara medicalització social.

Durant la Baixa Edat Mitjana, a penes va existir cobertura assistencial organitzada, si exceptuem les ajudes econòmiques que podien proporcionar les confraries i corporacions d'oficis als artesans malalts que s'hi havien inscrit, o bé alguna ajuda per a malalts, ancians i infants oferta esporàdicament pels consells municipals directament o bé a través de les institucions hospitalàries. Amb tot, cal recordar que els municipis valencians es preocuparen cada vegada més de garantir una assistència mèdica als veïns a través de la contractació d'un metge, físic o cirurgià, de prestigi.

L'assistència mèdica solia iniciar-se, i fins i tot limitar-se en molts casos, a les atencions que les dones podien dispensar en l'àmbit domèstic amb aquells coneixements que empíricament havien après i transmès durant generacions. El metge i escriptor valencià Jaume Roig criticà aferrissadament l'obstinació de les dones, que acusava de prescindir del metge i reconfortar els seus marits amb tot tipus de remeis, barreja de supersticions estretes de la folk-medicina,

com ara amulets, conjuracions, herboristeria, etc., obtinguts d'una cultura popular de transmissió oral femenina, que acabaven en ocasions tràgicament i era, per tant, la seua negligència la que deixava lliure de culpa el metge. Però cal entendre que la malaltia era un trasbals en la vida de les persones, ja que obligava a abandonar la feina, amb la consegüent pèrdua econòmica, i a fer front a despeses extraordinàries derivades dels salaris cobrats pels metges, així com del canvi de dieta i de les medecines consumides. Una despesa massa onerosa per a molta gent.

Algunes d'aquestes dones aconseguiren una fama com a curanderes o també «metgesses» que propiciava que molts valencians de tota condició hi recorregueren. Algunes cobraven diners, la majoria quantitats poc significatives i altres simplement curaven per administrar els seus coneixements i la seua «gràcia» en bé de les persones. Algunes eren cristianes i utilitzaven també oracions canòniques per guarir els seus malalts, homes, dones, infants, ancians i, fins i tot, animals. Però no era estrany que també n'apareguen de religió musulmana

**«LA MALALTIA ERA
UN TRASBALS EN LA VIDA
DE LES PERSONES
QUE OBLIGAVA A
ABANDONAR LA FEINA, AMB
LA CONSEGÜENT PÈRDUA
ECONÒMICA,
I A FER FRONT A DESPESES
EXTRAORDINÀRIES MASSA
ONEROSES PER A MOLTA
GENT»**

A l'esquerra, il·lustració procedent de la *Chirurgia* de Roger de Salern. Jesucrist com a metge ofereix guariment espiritual a través del sacrifici en la creu, mentre un cirurgià examina els seus pacients ferits abans d'aplicar-los tractament.

i jueva guarint indistintament individus que no foren de la seua religió. Alfons el Benigne va prohibir en els furs de 1329 que les dones pogueren subministrar *beurratges*, si bé consentí que atengueren nounats i altres dones. Algunes eren denunciades i havien de pagar multes davant la justícia, altres feien la seua feina sense massa problemes, assistint fins i tot els monarques. Cal recordar, però, que llevadores, comares o madrines assistien, generalment sense cap participació masculina, tot l'apartat mèdic adreçat a la ginecologia, l'obstetrícia i les cures a parteres i nadons.

■ UN METGE PER AL REI: PERE ROS D'URSINS

Als inicis del segle XIV, naixia Pere Ros d'Ursins, descendent d'una família de cavallers romans establerts a València després de la conquesta de Jaume I. No coneixem el nom dels seus pares, però sabem que tingué una germana anomenada Margarida i un germà anomenat Bartomeu, que es dedicà a l'apotecaria. Ambdós mantingueren una estreta col·laboració en diversos afers privats i actuaren com a procuradors l'un de l'altre, prestant-se diners i, ja al final, essent Bartomeu el marmessor del testament de Pere. Altres membres de la família tingueren certa rellevància social, com seria el cas del notari Jaume Ros.

Ros d'Ursins estigué vinculat estretament a la parròquia de Sant Martí. El 1367, a penes mig any abans de la mort de l'il·lustre metge, el rei l'autoritza a fundar-hi una capella dedicada a santa Anna i les Onze mil verges, en benefici de la seua ànima i la dels seus parents. També fou autoritzat a carregar una pensió per a la creació d'un benefici i la celebració de misses en bé de les ànimes de la nissaga. Malgrat que el metge tingué residència a València i en aquesta ciutat desenvolupà la major part de la seua activitat professional i econòmica, la seua vinculació a Castelló de la Plana sembla també evident, d'acord amb les referències a propietats i a vilatans amb els qui tenia diversos negocis.

Casat amb Brunissén de Llagostera, tingué dues filles, Constança i Peronella. A aquesta contrarietat de no haver obtingut herència masculina intentà posar remei un privilegi de legitimació atorgat per Pere el Cerimoniós. D'aquesta manera, dos fills bastards del metge, Ofred i Bonifaci, reberen els cognoms paternals el 1359. Amb tot, aquest pla no va reeixir i cap dels dos no figurarien per a res com a beneficiaris del testament. El metge buscà una altra possibilitat per a l'estabilitat i el progrés del llinatge amb un bon casament per a la seua filla Peronella, una de les estratègies fonamentals utilitzades pel patriciat burgès.

En la seua condició de mestre, com es pot apreciar pels seus atributs acadèmics, Guy de Chauliac rep en consulta alguns pacients. Es poden apreciar diferents tipus de consultes que havien de solucionar regularment els cirurgians medievals (*La Grande Chirurgie* de Guy de Chauliac, segle XIV. Bibliothèque Nationale, París, ms. Français 396, f. 366r.).

El 1356, Pere Ros concertà un primer matrimoni per a la seua filla amb un membre d'una de les famílies més importants del patriciat urbà valencià: els Marrades. Lluís Marrades havia de rebre un dot de 30.000 sous, molt per damunt del que un professional liberal podia oferir a la seua filla. Això permetia emparentar amb una influent i prominent família. Però, potser per la mort de Lluís, el 1362 Peronella es casava amb Bernat Mercer, adscrit a la casa reial i que era fill del camarlenc del rei, mossèn Mateu Mercer, gràcies a la participació del monarca en l'entesa. Si bé havia canviat el tipus de família, no així l'estratègia, ja que ara el nou gendre era membre de la noblesa i, a més, vinculat a la casa reial. Però no deixa de ser significatiu que el fill d'aquest matrimoni, Martí Mercer, decidís portar el nom i cognoms del seu avi com un àlies, si bé no es dedicà a la mateixa professió.

En setembre de 1359, Ros aconseguí un privilegi del Cerimoniós que tindria importants repercussions sobre la nissaga. Es tractava d'una provisió segons la qual el seu fill o descendent que portés els seus cognoms i hagués assolit el títol de mestre en medicina

L'examen de l'orina constituí una de les principals eines de diagnòstic i pronòstic a l'abast dels practicants de la medicina (*Des Proprietez des Choses*, traducció del tractat de l'enciclopèdia mèdica de Bartholomeus Anglicus, segle xv. British Library, Cottonian Ms. Augustus AVI, f. 66r.).

en un estudi general gaudiria d'una pensió de 100 lliures anuals i de la condició de metge reial, juntament amb els seus successors. El primer que rebria aquest privilegi seria Domingo Ros d'Ursins, nebot de Pere, qui esdevindria metge del rei Martí l'Humà.

Encara que fou metge de nobles, com ara el bisbe de València o el comte de Luna, cal vincular estretament Pere Ros a la cort de Pere el Cerimoniós, qui sempre l'intitulà «metge major» i «professor en medicina». Desconeixem en quina universitat es va formar, però sembla que ja el 1329 atenia les malalties dels membres de la casa reial. Acompanyà el rei en diverses campanyes militars i viatges, on sempre existia el temor de poder contagiar-se en el transcurs d'alguna epidèmia inesperada, patir alguna ferida, o bé simplement calia el consell per conduir-se dins un règim de salut adequat. En el seu nom actuà en diver-

sos assumptes d'interès polític que el rei volia solucionar de manera ràpida i pràctica amb el recurs d'un home de confiança i amb el prestigi de Ros d'Ursins.

El 1342, Pere el Cerimoniós li va atorgar la primera de les seues valuoses concessions, en ennoblir-lo i donar-li títol de cavaller. A aquesta concessió continuarien tot un seguit de beneficis econòmics i que ens donen una clara mostra del sistema de gratificació extremadament variable establert per la casa reial per als seus *familiars*, i també com una vida al servei de la monarquia podia proporcionar a un metge competent una fortuna gens menyspreable. Entre 1348 i 1354 rebé els drets sobre la presó de València, un forn i el dret de fomatge, juntament amb l'escrivania de Vilafranca, aldea de Morella; el dret de fadiga d'una taula de canvi de València; una taula de carnisseria i la taula del pes, a més d'hortos i edificis, tot a la mateixa ciutat. També sabem que tenia els drets sobre l'escrivania del justícia de Castelló de la Plana. Des de 1343, rebia una pensió anual de 4.000 sous als quals se sumaren el 1348 1.000 sous més, una quantitat, tot plegat, no gens menyspreable. Això sí, el sistema retributiu, com solia ser habitual, experimentà canvis en funció de la conjuntura. Efectivament, el 1362, immersos en la guerra de Castella que tant desgastaria les arques reials i castigaria els territoris de la Corona d'Aragó, el metge renuncià a aquesta lucrati-

va pensió substituïda per una altra molt més baixa i els drets sobre la presó (*carcelleria*) de la ciutat de València. Cal dir que moltes d'aquestes donacions al metge es feren després d'un dels moments més tràgics que hagué de patir l'Occident europeu amb la visita de la Pesta Negra de 1348, que es repetiria en onades successives durant tota la Baixa Edat Mitjana. Que els paràmetres d'eficàcia que observava aquella societat no són comparables als nostres, ho mostra el fet que malgrat el rastre de morts

deixats per l'epidèmia, el rei engrandí les donacions al seu metge en agraïment pels seus serveis.

El rei també li feia lliurament anual com a la resta dels membres de la seua casa d'una suma destinada a abillar-se d'acord amb la seua categoria social i l'ocupació al servei de la corona. La seda, les pells i les joies abundaven en els vestits dels físics. La raó no era altra que demostrar que estaven situats al capdamunt de l'estructura mèdica, i en bona part també de

**«AMB UNA FORMACIÓ
ACADÈMICA CENTRADA
EN EL GALENISME,
ELS METGES DOMINAVEN
ELS CONTINGUTS
DOCTRINALS I PODIEN
EXPLICAR LA CAUSA DE LES
MALALTIES I TRACTAR-LES
EN CONSEQÜÈNCIA»**

La cura dels malalts era per a les dones una responsabilitat important. De vegades alguns remeis casolans eren recollits en receptaris d'ús comú, tal com es pot comprovar en la imatge (British Library, Royal Ms. 15, D1, f. 18r.; procedent de la *Història Bíblica* de Guyart des Moulin, vol. 4, realitzada per Jean de Ries a Bruges el 1470).

Un ric i reeixit físic vestit amb robes luxoses examina un flascó d'orina. Però ni ell mateix pot evitar la visita de la mort (Bibliothèque Nationale, París, ms. Français 995, f. 11v.; *La Danse Macabre*, segle xv)

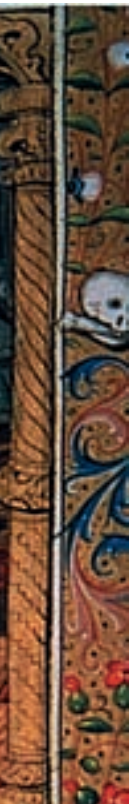
la societat del moment. Eren aquells que, amb una formació acadèmica centrada en el galenisme, dominaven els continguts doctrinals i podien explicar la causa de les malalties i tractar-les en conseqüència, feien els diagnòstics a partir de l'observació de l'orina i la presa dels pols dels malalts, una tasca que es podia fer ben vestit i endreçat, car la part de l'acció manual era reservada normalment als barbers, cirurgians i apotecaris.

Ros va fer testament el 5 de setembre de 1367 i uns dies després traspassà. Com no podia ser d'altra manera, una herència d'un calibre com la que deixà resultà altament conflictiva. Ja als pocs mesos de la seua mort començava un plet amb el castellanenc Bernat Albert, i l'hereva s'enfrontava a Beatriu de Xèrica, i també a la seua pròpia mare. Un mercader de la ciutat reclamà als marmessors del metge diners prestats feia temps. Finalment, cal citar l'enfrontament entre la Confraria de Sant Jaume, la més antiga de la ciutat i que aplegava la més selecta nòmina de prohoms, i els hereus de Pere Ros, per una part de

l'herència que corresponia a la benemèrita institució. L'assumpte no fou resolt fins a 1469.

■ EL MÓN DELS NEGOCIS A TRAVÉS DE L'APOTECARI ESTEVE VALENÇA

El perfil laboral dels apotecaris medievals resulta bastant difús perquè l'amplitud de la gamma d'activitats de caràcter artesanal i mercantil que podien desenvolupar era amplíssima. Tots els cerimonials que envoltaven els esdeveniments més rellevants i intensos, centrats en les celebracions litúrgiques i sacramentals, depenien en bona mesura de l'abastiment de determinats productes que en feien els apotecaris. En primer lloc, es dedicaren a la venda de productes alimentaris i, sobretot, espècies, indispensables en la cuina i la farmacopea medievals, per això també se'ls coneixia com a especiers. També cal esmentar la gran importància que desenvoluparen en la manipulació del sucre i la confiteria. En segon lloc, fabricaven medicaments atenent a les receptes emeses pels físics,

que obligatòriament s'havien d'escriure en romanç per a entendre-les i elaborar-les correctament. En tercer lloc, cal esmentar la manipulació de la cera, producte indispensable en la il·luminació dels edificis. En quart lloc, proporcionaven les raimes de paper, la cera gomada i la tinta de diferents colors necessaris en l'escriptura. Finalment, un altre sector significatiu en les seues activitats fou la fabricació de perfums i la cosmètica en general. Cal dir, però, que molts productes més s'emmagatzemaven en les cambres dels apotecaris esperant la comercialització, com ara teixits diversos i moltes matèries primeres. Pocs negocis escaparen a l'avidesa de guany d'homes de negocis com els apotecaris-especiers, també coneguts de vegades com candelers de cera i alguns com a drapers, segons la importància que tingué en el seu negoci la matèria esmentada.

El 21 de juny de 1388, l'apotecari Esteve Valença, membre d'una família oriünda de Tortosa, va decidir que era un bon moment per fer testament. Ell, juntament amb el senyor d'Alcàntera, i un armer de València, patronejaven una galera que sortiria des del port de València en una expedició de càstig contra els moros de Barberia. Els riscos eren indubtables, i Valença volgué ordenar les seues darreres voluntats.

La quantia de les lleixes pietoses i les disposicions ordenades depassen el que era habitual entre el grup dels artesans, i s'apropa a les despeses que solien fer la petita noblesa i el patriciat. Aquest apotecari volgué ser enterrat en una capella de la catedral, amb retaule inclòs, que seria construïda especialment per a ell. Adscrit hi aniria un benefici per a bé de la seua ànima i la dels seus pares que se sostindria amb una pensió censal. També es preocupà d'ordenar els detalls del seu sepeli, on un bon nombre d'acompanyants que portarien ciris, i els draps d'or i els símbols familiars no faltarien. En cas de morir fora de València s'ordenava un trasllat solemne dels seus ossos. Les despeses a què obligava tota aquella ostentació només eren a l'abast d'uns pocs ciutadans que volien marcar així la seua diferència respecte de la resta. Amb tot, no hi ha indicis que el somni de Valença s'arribés a fer realitat.

Però Esteve Valença no moriria en aquella expedició. De la seua vida en tenim detalls molts anys després, confirmant encara més el prestigi i el poder econòmic de què gaudia. Una mostra és el muntant ele-

vat del dot lliurat a la seua filla (15.000 sous) –superior al que podien lliurar els notaris a les seues filles– quan es concertà el matrimoni amb un mestre de la seca. I, més sorprenent encara, si el comparem amb el que l'apotecari rebé en temps de les seues núpcies (5.000 sous), fet que indicava la progressió de la seua fortuna. I també és simptomàtic que formàs part dels deu diputats que per primera vegada dirigiren l'hospital de la Reina, el 15 de febrer de 1410.

El seu obrador degué ser força dinàmic i la seua casa de grans dimensions, com així ho indica el fet que arribés a tenir en propietat cinc esclaus i diversos aprenents. En la València tardomedieval no era gens estrany que els artesans posseïren un o més esclaus que els ajudaren en les seues tasques quotidianes i en el servei domèstic, que amb el temps aprenien els rudiments de l'ofici, i alguns arribaven a tenir un alt grau de com-

petència que es podia traduir en la substitució temporal de l'amo, portant els registres escrits en el llibre de comptabilitat de l'obrador, element indispensable per al bon funcionament d'aquests negocis. Aquests esclaus es podien adquirir amb facilitat en el lucratiu mercat valencià i constituïen una important projecció en el treball de l'obrador, sobretot d'aquells amb clients procedents de la noblesa o la casa reial. Els aprenents que convivien amb els apotecaris, als quals alimentava, vestia i tenia cura de la seua salut, contribuïen amb el seu treball

físic i amb el temps podien assolir tasques que requerien majors coneixements. També sabem que les dones dels apotecaris contribuïen en la tasca de l'obrador i que en enviudar continuaven amb el negoci del marit, i ben bé podria haver estat el cas de Joaneta, la seua esposa.

Esteve Valença era propietari de diverses parcel·les en l'horta de València que tenia llogades o establertes en emfiteusi. Controlava així diverses rendes procedents d'aquests establiments o bé d'altres subestabliments en què era senyor intermedi. També era propietari d'un molí fariner i un casal arrosser, ubicats en l'Horta de València, que tenia arrendats, d'una alqueria en terme de Rascanya i diversos immobles en el cap i casal.

Com solia ser habitual entre els qui acumulaven diners líquids gràcies a les seues activitats econòmiques, Esteve Valença prestava diners a interès habitual-

**«L'ASSISTÈNCIA MÈDICA
SOLIA LIMITAR-SE, EN MOLTS
CASOS, A LES ATENCIONS
QUE LES DONES PODIEN
DISPENSAR EN L'ÀMBIT
DOMÈSTIC AMB AQUELLS
CONEIXEMENTS APRESOS
I TRANSMESOS DURANT
GENERACIONS»**

ment. Entre els seus clients es comptaven cavallers, mercaders, notaris i artesans diversos, als quals arribà a prestar sumes bastant quantioses. Però dels negocis de major volada que li coneixem destaquen dues companyies de fusta de les quals va ser soci inversor amb altres individus de diverses professions.

■ ELS BARBERS, AUTÈNTICS PROTAGONISTES DE LA COBERTURA SANITÀRIA

Amb les seues mules o ases carregats amb els estris necessaris recorrien els camins polsegosos buscant clientela, o bé obrien obradors on atendien els clients. No hi ha racó, des dels llogarets dels massissos muntanyencs fins a la gran ciutat, que escape de la seua presència. No debades, es constituïren en l'autèntic paraigua sanitari de la societat medieval.

L'obrador del barber formava part del paisatge quotidià indispensable de viles i ciutats, i un dels llocs de sociabilitat masculina. Era ràpidament identificable per l'ús d'una cortina especial i una publicitat que consistia en la presentació d'ampolles plenes de sang en les finestres. Comú era trobar entre el mobiliari i els estris habituals les cadires especials de barberia, bacins per a l'aigua, tovalloles, raors d'afaitar, pintes, tisores i espills, així com el davantal (*mandil*) del barber, llibres de cirurgia i medicina, a més de jocs i altres elements destinats a la distracció dels clients que esperaven el seu torn. A la barberia podia treballar més d'un barber, ja que de vegades es concertaven societats de dos o més individus, foren família o no, per a repartir-se els guanys tot assolint més clientela. En altres ocasions, era el barber el que utilitzava esclaus i aprenents per poder assistir més personal. Un exemple entre molts d'altres podria ser el del jove barber Joan de Morelló. El seu matrimoni als inicis de 1403 es va concertar amb Bartomeua, la filla d'un camperol de la ciutat, que li va lliurar un modest dot de 600 sous. Molt possiblement feia poc que havia obert el seu obrador i decidí prendre un aprenent o *afermat* que l'ajudàs en la seua tasca. Antoni Goda, un assaonador de la ciutat, afermà amb Morelló el seu fill Pere durant set anys. Durant aquest període, Pere aprendria l'ofici i també rebria del barber la instrucció en la lectura i l'escriptura, a canvi atendria tots els manaments del seu patró i no fugiria mai. Morelló també es comprometria a donar-li a menjar i beure, vestir-lo i calçar-lo, atendre'l en la malaltia i lliurar-li a la fi del procés uns panys per fer-se roba. Aquesta era la base del sistema d'aprenentatge obert amb què aprenien l'enorme majoria dels practicants de la medicina en aquella època.

Obrador d'apotecari obert al carrer en una ciutat medieval. Al voltant es poden apreciar diverses escenes de tractaments mèdics (manuscrit hebreu del *Canon* d'Avicenna, copiat a Itàlia a finals del segle xv. Bolonya, Biblioteca Universitària, ms. 2197, f. 492r)

**«ELS APOTECARIS FABRICAVEN
 MEDICAMENTS ATENENT A LES RECEPTES
 EMESES PELS FÍSICS, TOT I QUE LA
 GAMMA D'ACTIVITATS DE CARÀCTER
 ARTESANAL I MERCANTIL QUE PODIEN
 DESENVOLUPAR ERA AMPLÍSSIMA»**

A la ciutat de València sempre foren el grup més abundant dedicat a la sanitat i la medicina, superant apotecaris, físics i cirurgians, i foren un dels primers oficis artesanals que va disposar d'una organització pròpia. Efectivament, al febrer de 1310, Jaume II els concedí la facultat de crear una almoina o confraria, únicament amb connotacions socials, religioses i benèfiques. El 1416, l'Art i Ofici dels Barbers, els membres del qual es reunien habitualment al monestir de Santa Maria de la Mercè per tractar sobre els assumptes que els eren propis, tenien uns estatuts que ja contemplaven els aspectes tècnics de la seua activitat, especialment els que atenyien a una aplicació correcta de la sagnia, una de les accions terapèutiques més habituals entre les que solien practicar. En benefici dels ciutadans, Alfons el Benigne ja havia regulat en una modificació foral aquestes activitats, i per això convenia intervenir per eliminar males pràctiques que posaren en perill la salut dels pacients.

Encara que el progrés social i econòmic que experimentaren fou molt important durant la Baixa Edat Mitjana, gràcies a la importància concedida cada vegada més al treball manual i a la consideració que es tingué cada vegada més favorable envers la cirurgia, els barbers sempre ocuparen l'escalafó més baix dins el món de la sanitat. Així ho indica la valoració del seu patrimoni en els registres impositius, com també els lacònics esments en els seus inventaris de béns i la seua presència escassa en la documentació notarial, comparada amb el rastre que solen deixar metges i apotecaris.

Els desenvolupaven una àmplia gamma d'activitats que començava pel rentat, el tall, el pentinat dels cabells i el rasurat de les barbes. També s'hi afegien com a tasques habituals la pràctica de la flebotomia o sagnia terapèutica, la neteja i extracció de peces dentals, malgrat que cal dir que en aquesta època aparegué una figura coneguda com *queixaler* que centrà majorment la seua activitat a tenir cura de les dentadures, i la realització de petites operacions de cirurgia entre les quals destacava la sutura de ferides.

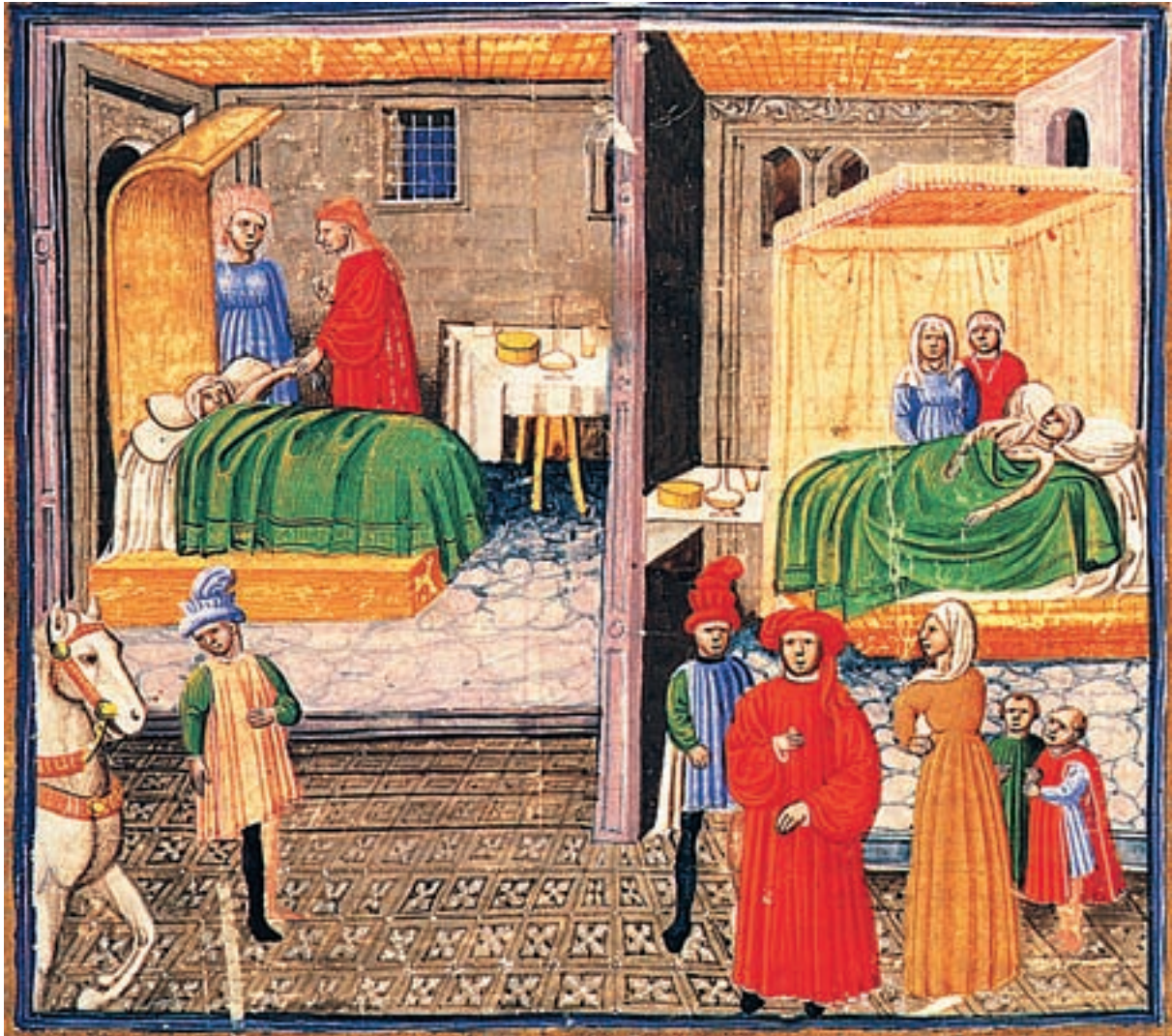
■ LES MINORIES RELIGIUSES I LA MEDICINA: OMAR TAHUELL

Un dels tòpics historiogràfics més habituals ha estat el de la figura del jueu usurer. En bona mesura, l'increment dels coneixements sobre els hebreus medievals ha fet que se'n difongués una imatge més completa, de la qual emergeix el jueu metge. Ara bé, ni tots els jueus foren prestadors ni tampoc metges, si bé és quasi impossible trobar a la Corona d'Aragó una

Un barber-cirurgià practica una flebotomia o sagnia terapèutica a un pacient (*Saltiri de Lutrell*, c. 1340. British Library, ms. Add. 42130, f. 61r)

«ELS BARBERS ES CONSTITUÏREN
EN L'AUTÈNTIC PARAIGUA SANITARI
DE LA SOCIETAT MEDIEVAL. L'OBRADOR
DEL BARBER FORMAVA PART
DEL PAISATGE QUOTIDIÀ INDISPENSABLE
DE VILES I CIUTATS, I UN DELS LLOCS
DE SOCIABILITAT MASCULINA»

Un metge visita un malalt, li pren el pols i conversa amb la família (manuscrit hebreu del *Canon* d'Avicenna, copiat a Itàlia a finals del segle xv. Bolonya, Biblioteca Universitària, ms. 2197, f. 402r).

comunitat hebraica mínimament organitzada on no apareguen ambdues figures.

Nombroses viles i ciutats tingueren grans comunitats organitzades de jueus (aljames), malgrat que aquestes difícilment mai passaren d'un deu per cent de la població total. En aquestes trobarem fàcilment famílies notables de jueus força vinculades durant generacions a la pràctica de la medicina. En general, cal recordar que el prestigi dels practicants de la medicina d'aquesta religió fou elevat i que els reis de la Corona d'Aragó en disposaren amb freqüència per atendre'ls a ells i als seus familiars. Ara bé, cal dir que aquests no pogueren acudir als estudis generals i que, per tant, aprengueren l'ofici pel sistema obert d'aprenentatge artesanal, tal com ocorregué amb barbers i apotecaris, i moltes vegades amb físics i cirurgians.

Omar Tahuell era un físic que habitava l'aljama de València, per bé que tenia propietats disperses en diversos punts de l'Horta. Ocupava un dels millors seients a la sinagoga i exercí alguns càrrecs de caire polític com el de síndic i *adelantat* de l'aljama, fet que el posava en contacte directe amb el monarca i els seus delegats per resoldre alguns assumptes concrets que afectaven als jueus de la ciutat en la relació amb el seu senyor, el rei, ja que els jueus pertanyien directament al patrimoni reial.

Al si de les comunitats jueves es generaren conflictes interns derivats de fortes tensions suscidades entre aquells individus de major prestigi, però també per les grans diferències derivades dels desequilibris econòmics i socials que hi predominaven. L'oposició i l'odi envers Omar Tahuell es poden entreveure en

diverses denúncies interposades per ell mateix davant Pere el Cerimoniós. Alguns no acceptaren que decidís vendre el seu seient a la sinagoga a un preu poc convenient, altres decidiren no pagar les contribucions pel gran odi que li tenien. Però les coses anaren més lluny i prengueren en ocasions un to dramàtic quan alguns jueus l'acusaren d'heretge. Cal sospitar que es tractava d'una difamació, però la intervenció del bisbe de València va alertar el rei. Aquest recordà al mitrat que només l'autoritat reial podia actuar sobre el poble jueu, i en diversos documents comminà els seus oficials a intervenir en l'assumepte. Finalment, va ser l'infant Joan qui intervingué per resoldre la situació, naturalment tot sembla indicar que favorablement al metge. Omar fins i tot hagué d'afrontar les agressions i el segrest de la seua filla Mira. El batlle de València i el governador dictaren en favor de Tahuell i imposaren una forta multa al segrestador, amb una forta indemnització que cobrà Tahuell. No era estrany en aquestes condicions d'inseguretat i temor tan forts, que el rei protegís de manera molt especial la família del metge, juntament amb altres dues famílies de renom de l'aljama. No obstant això, un any després, els maldecaps d'Omar i els seus continuaven i fins i tot alguns cremaren la casa del seu fill.

La protecció donada pel rei s'ha d'entendre en el context d'utilitat i profit que en treia de personatges

com Omar Tahuell. En primer lloc, individus cultes i lletrats (Tahuell també examinà futurs metges), amb enemics dins l'aljama com hem vist, però també poderosos i respectats, eren imprescindibles com a interlocutors. Cal dir que les aljames jueves eren una substanciosa font d'ingressos que la reialesa utilitzava amb profusió i alguns individus eren grans contribuents als quals calia atendre amb cura, com era el cas de Tahuell. Un símptoma de la potència econòmica d'Omar fou la freqüència amb què prestà diners, així com les elevades quantitats esmerçades, repartides entre diversos individus de la ciutat i també algunes aljames sarraïnes i municipis pròxims.

Els destins de la família, com el de tants altres jueus es torçà el 1391, quan el program contra la jueria culminà amb la conversió de famílies senceres com la dels Tahuell. ☺

«EL PRESTIGI DELS
 PRACTICANTS JUEUS DE
 LA MEDICINA FOU ELEVAT
 I ELS REIS DE LA CORONA
 D'ARAGÓ EN DISPOSAREN
 AMB FREQUÈNCIA
 PER ATENDRE'LS A ELLS
 I ALS SEUS FAMILIARS»

BIBLIOGRAFIA

- FERRAGUD, C., 2005. *Medicina i promoció social a la Baixa Edat Mitjana (Corona d'Aragó, 1350-1410)*. CSIC, Madrid.
 GARCIA BALLESTER, L., 1989. *La medicina a la València medieval. Medicina i societat en un país medieval mediterrani*. Alfons el Magnànim, València.
 MCVAUGH, M. R., 1993. *Medicine before the plague. Practitioners and their patients in the Crown of Aragon. 1285-1345*. Cambridge University Press.

Carmel Ferragud Domingo. Doctor en Història de la Ciència per la Universitat de València. Professor de secundària (Col·legi Santa Maria Auxiliadora, Algemesí).

DOSSIER: CRISIS SOCIAL Y SISTEMA POLÍTICO. LA REVUELTA DE LOS SUBURBIOS EN PERSPECTIVA Javier de Lucas, *Un mal no solo francés* • Béatrice Giblin, *Fractura social o fractura nacional* • Mitchell Cohen, *Crisis francesa, crisis de la izquierda* • Gérard Noiriel, *No hay modelo* • Antoni Furrió, *Musulmanes en Europa. Un debate en torno a las políticas de integración*. **TEMAS** Jean-Pierre Cometti, *El mismo sin el otro. Observaciones sobre la filosofía en Francia* • Conne Bruck, *Millones para millones* • Alberto Toscano, *Fanatismo: breve historia de un concepto* **LIBROS** Enzo Traverso, *La Alemania nazi y la España inquisitorial* (Christiane Stallaert, *Ni una gota de sangre impura*) • Vicente Sanfélix, *Cruce de caminos* (Jacobo Muñoz / Angel Faerna, *Caminos de la hermenéutica*) • Adolf Tobeña, *¿Memes religiosos y ateos?* (Daniel Dennet, *Breaking the spell*) • Isabel Burdiel, *La mirada del burgués* (Anacleto Pons / Justo Serna, *Diario de un burgués*) • Josep Antoni Bermúdez, *La enigmática e inquietante postmodernidad* (José Luis Rodríguez, *Crítica de la razón postmoderna*) • **PASAJES 23 PRIMAVERA 2007** Publicacions de la Universitat de València • Fundación Cañada Blanch